ПРЕГЛЕД / ОБЗОРЫ И РЕЦЕНЗИИ / SURVEY AND BOOK REVIEWS

Мая Петрова-Танева (София, България)

ПРОФЕСОР ФРАНСИС ТОМСЪН НА 65 ГОДИНИ

На 24 ноември 2000 г. се навършват 65 години от рождението на един от най-изтъкнатите представители на съвременната славистична медиевистика – проф. Франсис Томсън.

Подчертаното присъствие на Фр. Томсън в научните дискусии е предопределено от разностранните му интереси, от богатите му познания и свободното боравене с множество живи и мъртви езици, от внушителната му ерудиция. Неговите изследвания са обобщени в две монографии, посветени съответно на Григорий Цамблак (№ 60)[1] и на славянския превод на Стария завет (№ 61), един сборник с препечатани по-ранни трудове, допълнени с нови наблюдения и актуализирана библиография (№ 64), близо 70 студии и статии, многобройни рецензии. Научната му продукция покрива широк диапазон (както в хронологически, така и в тематичен аспект) от проблеми на средновековната славянска култура: от творчеството на някои от най-ранните представители на старобългарската литература като Константин Преславски (№ 21) и Йоан Екзарх (№ 14, 37), до фалшификациите при изграждането на образа на такъв общославянски деец като Григорий Цамблак (№ 56, 60) и живота на сръбския архиепископ Данило II и написаните от него жития на сръбските крале (№ 40); от динамиката на навлизането и особеностите при възприемането на преводните съчинения в Киевска и Московска Русия (№ 64) до историята на славянските манастири на Атон (№ 57); от техниките на превода както през Средновековието (№ 30, 31, 45), така и в наши дни (№ 39, 50) до основните принципи на научната работа и на научната етика (№ 52, 56). Не на последно място за популярността на Фр. Томсън допринасят неговите добре известни – както на почитателите му, така и на научните му опоненти – полемичен талант и често граничещо със сарказъм чувство за хумор. Неслучайно думата „мит" присъства толкова често в заглавията на неговите изследвания. Разобличаването на натрупваните с годините в славистиката грешки, дължащи се на неправилното четене или на неразбирането на изворите, и най-вече – на съзнателното преиначаване на историческата истина, къде поради криворазбран патриотизъм, къде поради шовинизъм – се превръща за Фр. Томсън в първостепенна задача. Това научно кредо той излага и чрез думите на измисления от него и въведен в трудовете му негов едноименен двойник Слободан Фомич, известен с хапливите си латински

[1] Номерата в скоби са според приложената избрана библиография.

коментари в стил „сентенция": "*Ceterum censeo fraudes historiographorum esse delendas*" („Между другото, смятам, че измамите на историографите трябва да бъдат унищожени").

Едва ли ще е пресилено да се каже, че Фр. Томсън е твърде нестандартна за общоприетите представи за учен личност. Неговата биография е белязана от поне два парадокса. Роден е в гр. Чийм, графство Съри, Великобритания, и макар че по-сетнешната му научна кариера го превръща в най-известния белгийски палеославист, той никога не пропуска да подчертае с гордост своя шотландски произход. През 1957 г. завършва германска, а през 1959 г. и славянска филология в Кеймбридж, а след това, в периода 1959–1960 г., специализира славянска филология и теология в Хайделберг. Образованието и подготовката, които Фр. Томсън получава, трайно определят обсега на научните му дирения и публикациите му са основно посветени на славистични теми. Въпреки това университетската му кариера почти няма допирни точки с тази проблематика. С изключение на две години в Кеймбридж и първата година от престоя му в Белгия, когато преподава руски език на студенти, курсовете, които Фр. Томсън води във Факултета по приложна икономика и в Института за преводачи и интерпретатори в Държавния университет в Антверпен (където от 1963 г. той последователно е лектор, извънреден и редовен професор, а от 1997 г. – professor emeritus с годишна стипендия за научна работа) са по английски език и теория на превода.

Тази разностранност на заниманията обаче в никакъв случай не намалява сериозния принос на славистичните изследвания и на научните заключения на Фр. Томсън. Той е учен с международен авторитет и с множество престижни постове: член-учредител на Британската славистична група за медиевистични изследвания (1974), на Белгийския междууниверситетски център за източноевропейски изследвания (1979) и на Белгийската асоциация за украински изследвания (1990). Член е на Белгийската асоциация по византинистика (от 1978 г.), на Славистичната Библейската комисия към Международния комитет на славистите (1989) и на Славистичния комитет за изследване на Новия Завет към Обединените библейски общества (1991–1999). От 1991 г. е председател на Белгийската асоциация за украински изследвания, както и на Белгийската асоциация на славистите и неин представител в Международния комитет на славистите. Понастоящем Фр. Томсън е член на редколегията на списанията "Slavica Gandensia" (от 1988) и "Analecta Bollandiana" (от 1993). През 1988 г. за постиженията си в областта на славистиката е удостоен с Почетен знак „Климент Охридски", първа степен, на Софийския университет, а от 1999 г. е почетен доктор на Великотърновския университет.

Основно място в научните дирения на Фр. Томсън заемат въпросите за връзката на византийската със старите славянски литератури, за рецепцията на византийския културен модел сред славяните, както и за взаимодействието на отделните славянски култури. Неговите заключения в тази област са основани на търпеливо дългогодишно събиране на запазените в средновековните славянски ръкописи преписи от преводни съчинения, на внимателното им сравняване помежду им и с различните версии на гръцките оригинали, на задълбочен текстологичен анализ. Именно на този проблем – появата и циркулацията на преводните произведения в славянския свят – Фр. Томсън посвещава над четвърт век изследователска дейност. Резултат от нея е огромната му картотека-инципитариум с отбелязани над 10 000 славянски превода, създадени в периода от времето на въвеждането на славянска писменост до смъртта на Петър I (1725 г.).

Една част от статиите на Фр. Томсън, свързани с тази проблематика, наскоро бяха обединени и препечатани в сборника „Рецепцията на византийската култура в средновековна Русия" (№ 64). Основният въпрос, който авторът си поставя в кни-

гата, е дали и доколко средновековна Русия познава и възприема византийската култура. За да предложи отговор, той прави детайлен преглед на навлезлите в обращение в средновековната руска литература преводни творби, като успоредно с това се опитва да уточни техния произход и да проследи пътищата, по които те са били пренесени. Томсън застъпва тезата, че още от самото начало на тяхното проникване корпусът от преводи, използвани в Русия, е бил ограничен, тъй като на практика до грамотната руска аудитория през Средновековието са достигали основно литургически текстове и монашески четива с дидактически, морален и аскетичен характер. За разлика от тях основополагащите произведения на византийската догматическа теология и на класическата гръцка философия явно не са предизвиквали интерес. При това използваните от източните славяни преводи, които по състав напомнят съдържанието на каталозите на византийските манастирски библиотеки, са били заимствани от България и са навлизали в Русия главно чрез посредничеството на атонските манастири и на центрове като Константинопол, Йерусалим, Синай. Авторът достига до извода, че в Киевска Русия изборът на преводните произведения се е определял в много по-голяма степен от практическите нужди и от особеностите на типика, отколкото от някакъв съзнателен избор. Фактът, че в оригиналните творби на староруските книжовници липсват цитати от непреведени византийски автори, доказва, че те са владеели слабо съвременния за епохата литературен гръцки език. От своя страна тази липса на директна връзка с византийската култура предопределя нейното частично, и поради това изопачено, възприятие в Киевска Русия. Така, по думите на Томсън, Киевска Русия наследява не интелектуалния свят на високата византийска образованост, а обскурантизма на византийското монашество.

Интересът на Фр. Томсън към преводната литература насочва вниманието му и към историята на превода и разпространението в средновековните славянски литератури на отделни произведения на редица църковни отци и на значими византийски автори – Василий Велики (№ 24, 27), Григорий Назиански (№ 13), Ефрем Сирин (№ 16, 20), Йоан Постник (№ 26), Михаил Синкел (№ 35), Псевдо-Методий от Олимп (№ 18) и др. Неговата студия върху рецепцията на трудовете на Йоан Златоуст сред славяните и особено приложеният към нея подробен списък на творбите, включени в различните редакции на Златоструя (придружен с инципитариум и първична библиография), са основно справочно помагало при работата с този старобългарски паметник (№ 9). На задълбочен критичен анализ са подложени и някои от „по-особените" ранни славянски преводи (главно жития на светци), за които се смята, че са били направени от латински (№ 12) или на основата на текстове, запазени единствено в итало-гръцката традиция (№ 17). Не помалко важни са наблюденията на Фр. Томсън върху Изборника от 1073 г. Изучавайки подбора на текстовете и цялостната структура на сборника, той не само уточнява някои от гръцките му извори, но пръв изказва утвърденото вече в науката мнение, че сборникът е бил замислен като наръчник за светски лица по въпросите на християнската вяра, морал и поведение. Фр. Томсън смята, че включените в ръкописа текстове са центрирани около въпросите и отговорите на Анастасий Синаит. Цялата информация, която те предоставят – историческа, астрологическа, природо-научна и философска – е подбрана с цел да направи основните постулати на християнството по-разбираеми и леснодостъпни за едно общество от неофити (№ 41).

Отделна монография Фр. Томсън посвещава на превода на славянската Библия и еволюцията ѝ от времето на св. Кирил и Методий до наши дни (№ 61). След един наистина обстоен историографски обзор на изследванията в тази насока последователно са разгледани и отхвърлени хипотезите за докирило-методиевски славянски превод на Биб-

лията. Същевременно се изтъква, че не е възможно със сигурност да се установи дали славянските просветители наистина са успели да подготвят пълен превод на Стария завет, както и кои именно измежду ранните преводи на библейските книги са излезли изпод перото на славянските първоучители. Текстологическите проучвания на всяка от частите на Библията са обобщени в отделна глава, снабдена с осъвременена, подробна и точна библиография по въпроса.

Дългогодишната работа на Фр. Томсън със славянски ръкописи, сравняването на разночетения и преводачески похвати го подтиква и към някои по-обобщаващи изводи относно средновековната теория и практика на превода от гръцки на латински и славянски (№ 30, 45), помага му да създаде типология на най-често допусканите от славянските книжовници грешки (№ 31), както и да очертае най-честите затруднения, възникващи при предаването на старите славянски текстове на съвременни езици (№ 22, 39, 50). В редица свои разработки той многократно подчертава необходимостта от много добро познаване на гръцката текстова традиция, без което славянския превод не може да бъде докрай разбран, и посочва като задължително условие за изследването на славянските преписи съпоставката им с критически издания на техните византийски оригинали (№ 25).

С оглед на кирилометодиевистиката интерес представляват заключенията на Фр. Томсън по отношение на триезичието (№ 38). Той оспорва разпространената представа, че по времето на Моравската мисия представителите на Западната църква допускали литургията да се извършва само на еврейски, гръцки и латински език, и доказва, че посочваните по въпроса извори се цитират извън контекста, а смисълът им се преиначава. За разлика от Византия, където налагането на християнството се съпровожда от нетолерантност спрямо родния език на новопокръстените и обикновено върви успоредно с процеса на гърцизация, широкото разпространение на триезичието на Запад е, по мнението на Томсън, мит, ненамиращ потвърждение в историческите паметници.

Фр. Томсън посвещава отделни изследвания и на преводаческата дейност на някои видни представители на старобългарската литература. Така например той изследва славянския превод на „Черковното сказание", за който достига до извода, че със сигурност е бил осъществен в България в края на IX или началото на X в. Той обаче смята, че доказателствата за приписване на авторството му на Константин Преславски са недостатъчни, и препоръчва славянският превод да бъде разглеждан в съпоставка с латинския, направен по същата гръцка версия от Анастасий Библиотекар (№ 21). Чрез анализа на разночетенията в преписите на Екзарховия превод на трактата „За православната вяра" от Йоан Дамаскин Фр. Томсън аргументирано доказва блестящото боравене с гръцкия език и доброто познаване на философско-догматическата терминология от страна на Йоан Екзарх. По този начин той отхвърля твърденията на А. Лескин за недостатъчното богословско образование на този старобългарски книжовник (№ 37).

Интересът на Фр. Томсън е насочен и към множество проблеми на културата, като например приемствеността в българското културно развитие по време на византийското владичество (№ 33), произхода и историята на най-важните за славянския свят атонски манастири – Зограф, Панталеймон и Хилендар (№ 57), литургическата реформа на Патриарх Евтимий (№ 28). Студия (№ 56) и отделна монография (№ 60) Фр. Томсън посвещава на изобличаване на заблудите, натрупани през последното столетие в науката около личността на Григорий Цамблак, на установяване автентичността и достоверността на изворите за него и очертаване на главните моменти в неговия житейски път и творческа дейност.

Всяка една от разработките на Фр. Томсън е показателна за неговия метод на научна работа, за стремежа му към

обективност, основана на много добро познаване на наличния изворов материал и на цялата литература по съответния проблем. Неслучайно трудовете му могат да бъдат използвани и като библиографски справочници. Сам полиглот, любознателен и ненаситен читател, той смята, че първостепенна задача на всеки учен е, преди да заклейми или оспори нечия хипотеза, да си направи труда да се запознае лично с твърденията на автора (№ 52). И макар понякога читателят да остава с впечатлението, че стихията на Фр. Томсън е в отрицанието – да не се прекланя пред авторитети, да разрушава митове, да отхвърля всепризнати концепции, да предизвиква нови научни спорове – не може да се отрече, че по този начин той често ни приближава към историческата истина: информацията, поднесена от Фр. Томсън, е изчерпателна, събирана дълго и грижливо; на внимателна проверка е подложен и най-незначителния на пръв поглед детайл; твърдо установените факти са интерпретирани в широкия контекст на славянската, византийската и европейската средновековна културна история; пътят към изводите и логиката на заключенията, както и подкрепящите ги доказателства, могат да бъдат проследени и наново проверени стъпка по стъпка; и не на последно място, трудовете му са написани живо и увлекателно.

Нека по повод на неговата 65-годишнина да му пожелаем този жив интерес и търсещ митоборчески дух да го съпътстват занапред още дълги години!

На многаꙗ лѣта.

ИЗБРАНА БИБЛИОГРАФИЯ

1. Economy. An Examination of the Various Theories of Economy Held within the Orthodox Church with Special Reference to the Economical Recognition of the Validity of Non-Orthodox Sacraments. – The Journal of Theological Studies, 16, 1965, 368–420.

2. Cosmas of Bulgaria and His Discourse Against the Heresy of Bogomil.– Slavonic and East European Review, 54, 1976, 262–269.

3. Slavic and East European Studies in Belgium. The First Fifty Years, 1926–1976. – International Newsletter, International Committee for Soviet and East European Studies, 1, 1976, appendix i-ix.

4. The Nature of the Reception of Christian Byzantine Culture in Russia in the Tenth to Thirteenth Centuries and Its Implications for Russian Culture. – Slavica Gandensia, 5, 1978, 107–139 (reprinted in: The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia, 1999).

5. The Ascription of the Penitential Ѕаповѣдн свѧтꙑхъ отець къ неповѣдающемсѧ сыномъ и дъщеремъ to Metropolitan George of Kiev. – In: Russia Mediaevalis. T. 4. München, 1979, 5–15 (corrigenda: Russia Mediaevalis, 5, 1984, № 1, p. 176).

6. A Guide to Slavonic Translations from Greek down to the End of the Fourteenth Century. – В: Славянска палеография и дипломатика. Т. 1. Paléographie et diplomatique slaves. (=Balcanica, 3; Études et documents, 1), С., 1980, 27–37.

7. Apocrypha Slavica. – Slavonic and East European Review, 58, 1980, 256–268.

8. Belgium.* — Полата книгописьнаѧ, 5, 1981, 46–49.

9. Chrysostomica Palaeoslavica. A Preliminary Study of the Sources of the Chrysorrhoas (Zlatostruy) Collection. – Cyrillomethodianum, 6, 1982, 1–65.

10. Slavonic Translations of Saint Basil's Works. – Полата книгописьнаѧ, 6, 1982, 61–63.

11. Quotations of Patristic and Byzantine Works by Early Russian Authors as an Indication of the Cultural Level of Kievan Russia. – Slavica Gandensia, 10, 1983, 65–102 (reprinted in: The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia, 1999).

* Оригиналното заглавие на текста, променено при отпечатването, е: "Slavic Manuscripts and Their Studies in Belgium".

12. A Survey of the Vitae Allegedly Translated from Latin into Slavonic in Bohemia in the Tenth and Eleventh Centuries. – In: Atti dell' 8. Congresso internazionale di studi sull'Alto Medioevo. Spoleto, 1983, 331–348.

13. The Works of St. Gregory of Nazianzus in Slavonic. – Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums. NF, Reihe 2, 1983, 119–125.

14. The Eulogy of St. John the Divine Attributed to John the Exarch of Bulgaria. – Slavica Gandensia, 11, 1984, 129–158.

15. The Slavonic Translations of the "Oratio in Mesopentecosten in paralyticum, et in illud: 'Nolite iudicare secundum faciem'" Attributed Variously to Amphilochius of Iconium and John Chrysostom. – Byzantion, 54, 1984, 593–601.

16. The True Origin of Two Homilies Ascribed to Ephraem Syrus Allegedly Preserved in Slavonic –In: ANTIΔΩPON. Hulde aan dr. Maurits Geerard bij de voltooiing van de Clavis Patrum Graecorum. T. 1. Wetteren, 1984, 13–26.

17. Early Slavonic Translations – an Italo-Greek Connection? – Slavica Gandensia, 12, 1985, 221–234.

18. The Slavonic Translations of Pseudo-Methodius of Olympus' Apocalypsis.– В: Търновска книжовна школа. Т. 4. С., 1985, 143–173.

19. Apocrypha Slavica II. – Slavonic and East European Review, 63, 1985, 73–98.

20. The Old Bulgarian Translation of the Homilies of Ephraem Syrus. – Palaeobulgarica, 9, 1985, 1, 124–130.

21. Constantine of Preslav and the Old Bulgarian Translation of the "Historia ecclesiastica et mystica contemplatio" Attributed to Patriarch Germanus I of Constantinople. – Palaeobulgarica, 10, 1986, № 1, 41–48.

22. Old Slavonic Translations: Advantages and Disadvantages of Slavonic as a Literary Language. – Le Langage et l'Homme, 21, 1986, 110–116.

23. The "Passio S. Johannis Baptistae" and the "Laudatio (secunda) S. Nicolai episcopi Myrensis" Hitherto Attributed to Clement of Ochrida. – In: Studia slavica mediaevalia et humanistica Riccardo Picchio dicata. T. 2. Rome, 1986, 697–703.

24. Prolegomena to the Critical Edition of the Old Bulgarian Translation of the "De ascetica disciplina" Ascribed to Basil of Caesarea, Together with a Few Comments on the Textual Unreliability of the 1076 Florilegium. – Slavica Gandensia, 13, 1986, 65–84.

25. Сравняване на славянските преводи с некритични издания на гръцки текстове – няколко примера за методологическа грешка. – В: Кирило-Методиевски студии. Кн. 3. С., 1986, 289–294.

26. The Problem of the Reception of the Works of John IV Ieiunator of Constantinople among the Slavs: Nicon of the Black Mount and Cirycus of Novgorod. – Palaeobulgarica, 11, 1987, № 1, 23–45.

27. Slavonic Translations of Basil of Caesarea's "De ascetica disciplina" and a Slav Adaptation of the First of Them. – В: Втори международен конгрес по българистика. София, 23 май-3 юни 1986 г. Доклади. 11. Стара българска литература. Литература на Българското възраждане. С., 1987, 50–84.

28. Patriarchs Euthymius of Tărnovo and Philotheus of Constantinople and Liturgical Reforms in Fourteenth Century Bulgaria. – Palaeobulgarica, 11, 1987, № 4, 116–119.

29. The Implications of the Absence of Quotations of Untranslated Greek Works in Original Early Russian Literature, Together with a Critique of a Distorted Picture of Early Bulgarian Culture. – Slavica Gandensia, 15, 1988, 63–91 (reprinted in: The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia, 1999).

30. "Sensus" or "Proprietas Verborum". Medieval Theories of Translation as Exemplified by Translations from Greek into Latin and Slavonic. – In: Symposium Methodianum. Beiträge der Internationalen Tagung in Regensburg (17. bis 24. April 1985) zum Gedenken an den 1100. Todestag des hl. Method (= Selecta Slavica, 13). Neuried, 1988, 675–691.

31. Towards a Typology of Errors in Slavonic Translations. – Orientalia christiana analecta, 231, 1988, 351–380.

32. The Bulgarian Contribution to the Reception of Byzantine Culture in Kievan Rus': the Myths and the Enigma. – Harvard Ukrainian Studies, 12–13, 1988–1989, 214–261 (reprinted in: Die slawischen Sprachen, 30, 1992, 105–152; The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia, 1999).

33. Continuity in the Development of Bulgarian Culture during the Period of Byzantine Hegemony and the Slavonic Translations of

Works by the Three Cappadocian Fathers. – В: Международен симпозиум 1100 години от блажената кончина на св. Методий. Т. 2. С., 1989, 140–153.

34. Towards a Typology of Quotations in Early Slavonic Literature, with an Assessment of their Value for Textology Illustrated by the Quotations by Ephraem Syrus' "Paraeneses" in the "Patericon Kievocryptense." – Anzeiger für slavische Philologie, 20, 1990, 15–60.

35. Les cinq traductions slavonnes du "Libellus de fide orthodoxa" de Michel le Syncelle et les mythes de l'arianisme de saint Méthode, apôtre des Slaves, ou d'Hilarion, métropolite de Russie, et de l'existence d'une Eglise arienne à Kiev. – Revue des Etudes Slaves, 63, 1991, 19–54 (corrigendum: Revue des Etudes Slaves, 63, 1991, p. 724).

36. Stages in the Assimilation of Byzantine Culture by the East Slavs, 9th–17th Centuries. – In: XVIIIe Congrès international des études byzantines. Résumés des communications. T. 2. Moscow, 1991, 1158–1159.

37. John the Exarch's Theological Education and Proficiency in Greek as Revealed by His Abridged Translation of John of Damascus' "De Fide Orthodoxa". – Palaeobulgarica, 15, 1991, № 1, 35–58.

38. SS Cyril and Methodius and a Mythical Western Heresy: Trilinguism. A Contribution to the Study of Patristic and Mediaeval Theories of Sacred Languages. – Analecta Bollandiana, 110, 1992, 67–122.

39. On Translating Slavonic Texts into a Modern Language. Some Critical Remarks on a New English Translation of Early East Slav Sermons, Together with a Translation of Luke of Novgorod's Homily to the Brethren. – Slavica Gandensia, 19, 1992, 205–217.

40. Archbishop Daniel II of Serbia, Hierarch, Hagiographer, Saint. With Some Comments on the "Vitae regum et archiepiscoporum Serbiae" and the Cults of Mediaeval Serbian Saints. – Analecta Bollandiana, 111, 1993, 103–134.

41. The Symeonic Florilegium – Problems of Its Origin, Content, Textology and Edition, Together with an English Translation of the Eulogy of Tzar Symeon. – Palaeobulgarica, 17, 1993, № 1, 37–53.

42. Peter Mogila's Ecclesiastical Reforms and the Ukrainian Contribution to Russian Culture. A Critique of Georges Florovsky's Theory of the "Pseudomorphosis of Orthodoxy." – Slavica Gandensia, 20, 1993, 67–119.

43. "Made in Russia". A Survey of the Translations Allegedly Made in Kievan Russia. – In: Millenium Russiae Christianae. Tausend Jahre Christliches Russland 988–1988. Vorträge des Symposiums anläßlich der Tausendjahrfeier der Christianierung Rußlands in Münster vom 5. bis 9. Juni 1988 (=Schriften des Komitees der Bundesrepublik Deutschland zur Förderung der Slawischen Studien, 16). Cologne, 1993, 295–354); (reprinted in: The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia, 1999).

44. The Corpus of Slavonic Translations Available in Muscovy. The Cause of Old Russia's Intellectual Silence and a Contributory Factor to Muscovite Cultural Autarky. – In: Christianity and the Eastern Slavs. T. 1. Slavic Cultures in the Middle Ages (=California Slavic Studies, 16). Berkeley, 1993, 179–214 (reprinted in: The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia, 1999).

45. L'évolution de la manière de traduire chez les Slaves au moyen âge. Comparaison et édition de deux traductions slavonnes (X[e]-XIVe siècles) de passages d'Irenée et d'un Pseudo-Augustin. – Revue d'histoire des textes, 24, 1994, 313–336.

46. Greek, Latin and Slavonic – a Mediaeval Variant of the Theory of Three Pre-eminent Languages in the Late Middle High German Translation of William Durandus' "Rationale divinorum officiorum." Together with a Note on the Slavonic Translation of the Latter. – Anzeiger für slavische Philologie, 22, 1994, № 2, 147–175.

47. The Myth of a Slavonic Translation of Pseudo-Nonnus' "Scholia mythologica in Orationes Gregorii Nazianzeni'.– Palaeobulgarica, 18, 1994, № 3, 91–92.

48. OCS *лакнꙗ: Neither "Mare," nor "Whore," but Ghost-Word. Подобаєть памать сътворнтн. – In: Essays to the Memory of Anders Sjöberg (=Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Slavic Studies, 24). Stockholm, 1995, 187–192.

49. The Earliest Vernacular Slav Translation of Old Testament Books from Hebrew. Together with a Few Comments on Allegedly Judaizer Translations. – Slavica Gandensia, 21, 1994, 145–155.

50. On the Problems Involved in Transla-

ting Slavonic Texts into a Modern Language. – Byzantinoslavica, 55, 1994, № 1, 360–375.

51. The Distorted Mediaeval Russian Perception of Classical Antiquity: the Causes and the Consequences – In: Mediaeval Antiquity (=Mediaevalia Lovaniensia. Series 1. Studia 24). Louvain, 1995, 303–364 (reprinted in: The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia, 1999).

52. The Intellectual Culture of Early Russia and the Historian's Task. An Open Letter to Oleg N. Trubačev. – Palaeoslavica, 1994, № 3, 297–302.

53. Saint Anthony of Kiev – the Facts and the Fiction. The Legend of the Blessing of Athos upon Early Russian Monasticism. – Byzantinoslavica, 56, 1995, № 3, 637–668.

54. The Intellectual Difference between Muscovy and Ruthenia in the Seventeenth Century. The Case of the Slavonic Translations and the Reception of Pseudo-Constantinian "Constitutum" ("Donatio Constantini"). – Slavica Gandensia, 22, 1995, 63–107.

55. Slav Philology Today – a Few Reflections on Desiderata. – Slavia, 66, 1996, 54–56.

56. The False Identification of Gregory Tsamblak with Gabriel Uric: The Full Extent of Alexander Yatsimirsky's Fraud Exposed. – Slavica Gandensia, 23, 1996, 117–169.

57. The Origins of the Principal Slav Monasteries on Athos: Zographou, Panteleèmonos and Chelandariou. Together with Some Comments on the Alleged Appearance of Hesychast Practices on Athos in the Late Twelfth Century and on Early Serbian Monasticism. – Byzantinoslavica, 57, 1996, № 2, 310–350.

58. История бельгийской национальной ассоциации славистов – Бельгийского центра славянских исследований. – Slavica Gandensia, 24, 1997, 93–110.

59. Meletius Smotritsky and Union with Rome: the Religious Dilemma in Seventeenth Century Ruthenia. – In: Four Hundred Years Union of Brest (1596–1996). A Critical Reevaluation. Acta of the Congress Held at Hernen Castle, the Netherlands, in March 1996 (=Eastern Christian Studies, 1). Leuven, 1998, 55–126 (руски превод, със съкращения: Мелетий Смотритский и уния с Римом: религиозная дилемма в Рутении XVII века. – В: 400 лет брестской церковной унии 1596–1996. Критическая преоценка. Сборник материалов Международного симпозиума, Неймеген, Голландия. М., 1998, 177–218).

60. Gregory Tsamblak – the Man and the Myths. – Slavica Gandensia, 25, 1998, № 2, 1–144.

61. The Slavonic Translation of the Old Testament. – In: Interpretation of the Bible. Ljubljana, 1998, 605–920.

62. Communications orales et écrites entre Grecs et Russes (IXe–XIIIe siècles). Russes à Byzance, Grecs en Russie: Connaissance et méconnaissance de la langue de l'autre. – In: Voyage et voyageurs à Byzance et en Occident du VIe au XIe siècle. Actes du colloque international organisé par la Section d'Histoire de l'Université Libre de Bruxelles en collaboration avec le Département des Sciences Historiques de l'Université de Liège (5–7 mai 1994). Geneva, 1999, 99–147.

63. The Intellectual Silence of Early Russia. Some Introductory remarks. – In: The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia, 1999, 1–14.

64. The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia. Fornborough, 1999.

65. Has the Cyrillomethodian Translation of the Bible Survived? – In: Thessalonica and Magna Moravia. Proceedings of the International Conference Thessalonica 16–19 October 1997. Thessalonica, 1999, 149–164.

66. Jernej Kopitar and the Acquisition of Slavonic Codices from Chilandari and Zographou for the Imperial Court Library at Vienna in 1827. – Wiener slavistisches Jahrbuch, 14, 1999, 201–218.

67. The Slavonic Translation of the Hitherto Untraced Greek "Homilia in nativitatem Domini nostri Jesu Christi" by Atticus of Constantinople. – Analecta Bollandiana, 118, 2000, 5–36.

68. The Ages of Man in Slavonic: Translated and Original Literature down to the Time of Peter the Great. A Preliminary study. Together with some Comments on the Relative Semantic Values of the Terms Used to Denote the Ages. – Slavica Gandensia, 27, 2000, 247–277.

69. Мъчението на св. Йоан Нови погрешно ли е приписвано на Григорий Цамблак. – Старобългарска литература, 32, 2000 (под печат).